

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ
1952

Ε.Υ.Δ. ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ἡ ΚΡΙΤΙΚΟΣ, Ἡ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ὄφος ΤΗΣ ΣΟΦΙΑΣ Κ. ΣΠΑΝΟΥΔΗ

Μουσικὴ κριτικὴ, καλλιτεχνικὴ ἐπιφυλλίδες, ἄρθρα γιὰ τὴν τέχνη καὶ τοὺς τεχνίτες. Σαράντα χρόνια συνέχεια τοῦτ' ἡ δουλειά. Δίχως ἀνάσα, δίχως σταματημό. Ἐπάγγελμα, στὴν ἐπιφάνεια, δημοσιογραφικό. Στὴν οὐσία, ἀναγκαστικὴ προσφυγὴ, μιᾶς πληθωρικῆς προικισμένης καλλιτεχνικῆς φύσης, στὰ στενά, ἄχαρὰ, ρουτινιέρικα, ἀλλὰ καὶ τὰ μοναδικὰ ἀξία προσοχῆς ἐπαγγελματικὰ περιθώρια δράσης τῶν πνευματικῶν δημιουργικῶν ἀνθρώπων τῆς φτωχῆς μας πατρίδας. Σὲ μιὰν ἄλλη χώρα, ἡ Σοφία Σπανοῦδη θὰ ζοῦσε ἐπαγγελματικὰ ὅπως ἓνας Ρομαὶν Ρολάν. Ἀπὸ τὰ βιβλία της. Ἐδῶ, ἡ Σοφία Σπανοῦδη ἔκανε βιβλία της τὸ καθημερινὸ καὶ τὸ περιοδικὸ ἔντυπο. Γιατί μονάχα, συνδυασμένη μὲ τὴν ἐπικαιρότητα ἀξιοποιεῖται ἐπαγγελματικὰ, κατὰ κάποιον τρόπο, ἡ πνευματικὴ προσφορά στὴν Ἑλλάδα. Καὶ λέω «κατὰ κάποιον τρόπο», γιατί ἀξιοποιεῖται φτηνά. Τόσο φτηνά, ὥστε ἡ Σοφία Σπανοῦδη ἔκανε — ὡς πρόπερσι — ἀκόμα καὶ τὴ δασκάλα τῆς ὠδικῆς στὰ δημόσια σχολεῖα. Καὶ τί δὲν ἔκανε, ἄλλωστε, γιὰ νὰ κρατήσει πάντοτε δρθιο, πάντοτε ζωντανό, πάντοτε δημιουργικό, ἀγωνιστικό καὶ ὠφέλιμο τὸν κολοσσό τῆς ἰδιότυπης καλλιτεχνικῆς της προσωπικότητος.

Ἄς δοῦμε ὁμως τί ἔκανε σὰν «δημοσιογράφος» αὐτὴ ἡ προσωπικότης καὶ γιατί αὐτὴ τὴν προσωπικότητα τὴν ὀνομάζουμε κολοσσό. Ἐκανε πάντα ἀπ' ὄλα τὴν κριτικὴ δημοσιογραφικὴ στήλη της γοητευτικὸ ποίημα, καὶ τὴν ἐπιφυλλίδα της μάθημα αἰσθητικῆς ἀνώτερου ὄφους. Μέσα στὰ σαράντα τελευταῖα χρόνια τῆς καλλιτεχνικῆς μας κίνησης καὶ ζωῆς, δὲν ἔμεινε μουσουργός, ἀπὸ τὸν Μανώλη Καλομοίρη ὡς τὸν λαϊκὸ Τσιτσάνη, δὲν ἔμεινε μουσικός ἀπὸ τὸν Μητρόπουλο ὡς τὸν ἀνώνυμο βυζαντινὸ ψάλτη τῆς ἐκκλησίας, δὲν ἔμεινε καλλιτεχνικό ὄνομα ἢ γεγονός στὴ μουσικὴ, στὸ θέατρο, στὶς εἰκαστικὲς τέχνες, στὴν ποίηση, στὰ γράμματα, στὴ λογοτεχνία, ποῦ νὰ χρειαζόταν — κυρίως — ἀγωνιστικὴ βοήθεια, ἐμψύχωση, διθύραμβο ἢ ἐπιβολή, δίχως νὰ γίνῃ στὰ χέρια τῆς Σοφίας Σπανοῦδη συναρπαστικός χειμαρρὸς ὕψηλοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰτήματος, μὲ ἄμεσα καὶ μεγαλόστομα ἐξωφλητικὰ δικαιώματα, καὶ γιὰ μεγάλη αἰσθητικὴ καὶ μορφωτικὴ χαρὰ τῶν ἀναγνώστων της.

Ὀνόμασε τὸν ἑαυτὸ της μουσικοκριτικό, ἀπὸ ἀνάγκη, γιατί αὐτὸ ἦταν ἀπαίτηση τῆς δημοσιογραφικῆς ἀγορᾶς. Ὡστόσο, δὲν ἔκρινε ἀλλὰ μεθοῦσε ἀπὸ τὸ κρινόμενο γεγονός, καὶ δὲν τὸ ἀνέλυε ἀλλὰ τὸ ἀναδημιουργοῦσε σὲ σύμβολο ἢ τὸ διέλυε σὲ σκό-

νη, γιατί, στὸ βάθος, ἦταν μονάχα ποιήτρια καὶ αἰσθητικός. Καρδιά Διονύσου καὶ πνεῦμα Ἐποκαλυπτῆ χριστιανοῦ Ἐποστόλου συνθέτουν τὴ λύρα τῶν κριτικῶν καὶ αἰσθητικῶν της σημειωμάτων. Μιὰ λύρα ποῦ δὲν ἤθελε νὰ ξέρει ἄλλη ἔκφραση κι' ἄλλο ἡχητικὸ χρῶμα ἀπὸ τὸ μεγαλειώδες φορτίσιμον τῶν ὀρχιστικῶν *tutti*. Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ παναρμόνια «διὰ πασῶν» συμφωνικὴ δόνηση τοῦ γραπτοῦ λόγου ἀποτελεῖ τὸ ἀπαράμιλλο, τὸ ἀπροσπέλαστο ἐκεῖνο προσωπικὸ ὄφος, ποῦ, τροφοδοτούμενο ἀπὸ μιὰν ἀστείρευτη πηγὴ ἀφομοιομένης παντογνωσίας, γύρω ἀπὸ τὰ θέματα τῆς ἱστορίας, τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς ποίησης τῶν αἰώνων, διαμορφώνουν τὸ φαινόμενο τῆς Σοφίας Σπανοῦδη. Ἐνα φαινόμενο καθαρὰ μετεωρικὸ ποῦ ἔκανε τὴ ρουτινιέρικη δημοσιογραφικὴ στήλη νὰ λάμψει ἀπὸ τὴν ἀστραπή του καὶ ποῦ καταύγασε ἀπὸ κεῖ σαράντα ὀλόκληρα χρόνια τῆς νεοελληνικῆς καλλιτεχνικῆς ἱστορίας μας.

Ὁμως, αὐτὴ ἡ πάμφωτη ἀπὸ γνώσεις καὶ παναρμόνια προσωπικότης ἔκφραση ποῦ βοήθησε τὴν Ἑλλάδα νὰ χαρῆ ἓναν Καλομοίρη καὶ ποῦ ἐπέβαλε σ' ἓναν Μητρόπουλο νὰ προσφωνεῖ τὴ Σοφία Σπανοῦδη σὰν «ἄγρυπνη Μητέρα τοῦ μουσικοῦ» ποῦ ἡ συμβολὴ της «στὴν προσωπικὴ του ἀνάπτυξη στάθηκε ἀνυπολόγιστης σημασίας», μπαίνει στὸ φυσικὸ κλίμα της καὶ μᾶς δίνει ὄλα τὰ δείγματα τοῦ ἀληθινοῦ της προορισμοῦ, ὅταν καταπάνεται μὲ τὰ μεγάλα αἰσθητικὰ θέματα τῆς παγκόσμιας μουσικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἱστορίας.

Ἔτσι, παρ' ὄλο ποῦ, ὕστερα ἀπὸ τὸν Ρομαὶν Ρολάν, θάλεγε κανεὶς πῶς θὰ δυσκολευόταν νὰ παρακολουθήσῃ, μὲ γνήσια συγκίνηση, μιὰν ἄλλη ἀνάδειξη τῆς πνευματικῆς οὐσίας στὴ μουσικὴ τοῦ Μπετόβεν, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ σταθεῖ μὲ ἄφωνο καὶ ἀνανεωμένο στοχαστικὸ θαυμασμό, μπροστὰ στὴν ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου τῶν συμφωνιῶν του ἀπὸ τὴ Σοφία Σπανοῦδη. Γιὰ τὴ μεγάλη Ἑλληνίδα αἰσθητικὴ καὶ μουσικολόγο, μέσα στὶς μπετοβενικὲς συμφωνίες βλέπουμε:

»...νὰ περνοῦν ἀτέλειωτες λιτανεῖες ἀνθρώπων. Παρουσιάζουν ἐμπρός στὰ μάτια τῆς πονεμένης ἀνθρωπότητος αὐτὸ τοῦτο τὸ Ἄπειρο, γεμᾶτο ἀγωνία, μυστήριο, τραγικότητα, αὐτὴ τὴ Μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου ποῦ ἀναμετριέται μὲ τὸ Ἄγνωστο. Ἀλλὰ, μέσα στὰ νεφελώματα τοῦ Ἄγνωστου, νοιώθουμε τὴ φρικίαση τῆς αὐγῆς, νοιώθουμε τὸ ἐξάγγελμα τοῦ μεγάλου φωτὸς ποῦ σκορπίζει τὸ θάμβος τῆς Νίκης. Οἱ συμφωνίες τοῦ

Μπετόβεν ἔχουν ἓνα χαρακτήρα ψυχικῶν κρίσεων καὶ θριάμβων».

Οἱ μεταφορὲς καὶ οἱ εἰκόνες μὲ τις ὁποῖες προσπαθεῖ νὰ συλλάβει καὶ νὰ χαρακτηρίσει τὴν ἀπιαστὴ πνευματικὴ οὐσία τῶν θεμάτων τῆς εἶναι μοναδικές σὲ ποιητικὴ φαντασία καὶ — θὰ ἔλεγα — μεγαλειώδεις στὴν χορογραφικὴ κίνησή τους. Γιὰ τὴν Σοφία Σπανοῦδη, τὸ ἔργο τοῦ Κλάουντο Μοντεβέρντε εἶναι

«...ἓνας φωτερός μουσικὸς ἐξάγγελος μὲ τὴν ψυχὴ τανυσμένη σάν τόξο πρὸς τις αἰώνιες χαρὲς καὶ τις αἰώνιες λύπες, πρὸς τις ὑπέρτατες ἀρμονίες τῶν Κόσμων τοῦ συμπαντος».

Γιὰ τις σχέσεις ἀνάμεσα στὶς καλὲς τέχνες ὁ ἐγγχώριος καθημερινὸς τύπος μας εἶχε τὴν τύχὴ νὰ φιλοξενήσει στοχασμοὺς τῆς Σοφίας Σπανοῦδη, ὅπως οἱ παρακάτω :

«...Υπάρχουν ἀγάλματα, εἰκόνες, ποιήματα πού εἶναι τὰ ἴδια τους ἓνα Adagio, ἓνα Andante, ἓνα Presto. Κάθε εἰκόνα ἔχει τὸν βασικὸ τόνο τῆς, τὴ δεσπόζουσα, τοὺς προσαγωγεῖς τῆς. Τὸ «O sonnois solennels des soleils magnifiques» πού ξανάρχεται κάθε τόσο στὸ «Ἐπικήδειο ἐμβατήριον» τοῦ Ζὺλ Λαφόργκ, εἶναι αὐτοῦσιό μουσικὸ κομμάτι πού ζητᾷ τὴ βαρεῖα κι' ἐπιβλητικὴ ρυθμικὴ ἀγωγή τοῦ Largo. Στὶς εἰκόνες τοῦ Ραφαήλ, τοῦ Μποτιτσέλλι, τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου, ἓνας μουσικὸς μπορεῖ νὰ παρακολουθήσει τὴ θεματικὴ ἀνάπτυξη βῆμα πρὸς βῆμα. Στὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης ἢ τελεία συνταύτισις ὅλων τῶν καλλιτεχνικῶν στοιχείων προβάλλει στὰ μάτια καὶ τῶν ἀμυήτων ἀκόμη. Ὁ ἐσωτερισμὸς τοῦ Λεονάρντο ντὰ Βίντσι ἐπιβάλλεται μὲ τὴν πρώτη ματιὰ καὶ στὸ θαῦμα τῶν ζωγραφικῶν του ἐμπνεύσεων οἱ χρωματικὲς ἀρμονίες κυμαίνονται μέσα στὶς ἀνταύγειες τοῦ χρυσοῦ. Στὴ σύγχρονη μουσικὴ οἱ συνθέται ἐπιζητοῦν ἓναν ἀκουστικὸ αἰσθησιασμὸ, ἀπαράλλακτα ὅπως οἱ σύγχρονοι ζωγράφοι ἐπιζητοῦν ἓναν αἰσθησιασμὸ ὀπτικό...».

Ὁ ἴδιος ἐγγχώριος καθημερινὸς τύπος εἶχε τὴν τύχην νὰ φιλοξενήσει ἑκατοντάδες σημειώματα — στὴν οὐσία αἰσθητικά — τῆς Σοφίας Σπανοῦδη, σάν αὐτὸ γιὰ τὴ μουσικὴ τῆς Ἰσπανίας πού σᾶς προσφέρω ἐδῶ — τυχαῖα — μιὰ μικρὴ του περικοπὴ :

«...Ἡ Ἰσπανικὴ μουσικὴ εἶναι καθαρῶς φυλετικὴ. Ἡ καταγωγὴ τῆς εἶναι τρισυπόστατη: τὸ ἔδαφος, τὸ ἐνοστικὸ καὶ τὸ πάθος. Ἐχει βαθειὰ βυθισμένες τίς ρίζες τῆς στὴν πάτρια γῆ κι' ἀπ' αὐτὴν μόνην ἀντλεῖ τοὺς ζωοποιοὺς χυμοὺς τῆς. Ἀπαράλλακτα ὅπως ἡ ρωσικὴ μουσικὴ, ἀπὸ τὰ φυλετικὰ στοιχεῖα τῆς παίρνει ὅλο τὸν πλοῦτο τῶν χρωμάτων τῆς, τὴ φλογερὴ δόνηση τοῦ αὐθορμητισμοῦ τῆς. Μὰ ἡ ἀναλογία τῶν δυο

τεχνῶν περιορίζεται μόνο στὰ ἐξωτερικὰ διακοσμητικὰ τους στοιχεῖα. Γιατί ἡ ρωσικὴ ψυχὴ εἶναι γεμάτη ἀπὸ σκιὰς ἀνεξήγητες κι' αἰφνίδιες ἀνεξήγητες ἐκλάμψεις, πού τῆς δίνουν τὸ ἐπικίνδυνον θέλητρο μιᾶς ἀβύσσου. Τὸ βάθος αὐτὸ δὲν ὑπάρχει στὴν ἀχιδοχαρὴ Ἰβηρικὴ τέχνη. Ὁ ἥλιος εἶναι ὁ μεγαλειότερος ἐχθρὸς τοῦ μυστηρίου. Γι' αὐτὸ ἡ ὀρμὴ τῶν ἀκάθεκτων Ἰσπανικῶν ρυθμῶν πηγάζει ἀπὸ τὸ γενναῖο ἠλιοποτισμένο αἷμα τῆς φυλῆς, ἀπὸ τὴ φλόγα καὶ τὴν ἀκάθεκτη ἐξόρμηση τῆς ζωῆς τῆς. Οἱ Ἰσπανοὶ συνθέται δὲν δραματίζονται — βλέπουν. Δὲν ὀνειρεύονται — ζοῦν...».

Τέλος, ἐκαῖνος πού θὰ θελήσει νὰ μελετήσει τίς μεγαλόστομες «δημοσιογραφικὲς» ἐκδηλώσεις μιᾶς προσωπικότητος ὅπως ἡ Σοφία Σπανοῦδη, θὰ συμπεράνει πὼς ἡ προσωπικότητά τῆς αὐτὴ — βαθυστόχαστη, ἠφαιστειακὴ καὶ πρωτόφαντη οὐ ὕφος — μόνον λαθεμένα θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ σάν μουσικοκριτικὴ, μεγάλῃς ἢ μικρῆς ἀξίας. Γιατί, πάνω ἀπ' ὅλα, ἡ Σοφία Σπανοῦδη ἦταν μιὰ μεγάλη Ἑλληνίδα δημιουργὸς καλλιτέχνις. Μιὰ δασκάλα τῆς γοητείας τοῦ γραπτοῦ λόγου, πού ἀφιέρωσε τίς ἀνεκτίμητες γνώσεις τῆς καὶ τὸ ἀνώτερο ὕφος τοῦ λόγου τῆς ἐντελῶς συμβατικά στὴν καθημερινότητα τῆς κριτικῆς τῶν «κλειδοκυμβαλιζόντων δεσποινιδίων», ἀναγάγοντάς τὴν, κι' αὐτὴ σὲ ἀληθινὴ τέχνη. Πραγματικὸς προσορισμὸς τῆς ἦταν ἡ δημιουργικὴ μελέτη, ἡ ἔξαρση καὶ ἀνάπλαση τῶν μεγάλων μορφῶν καὶ τῶν γεγονότων τῆς ἱστορίας τῆς μουσικῆς, τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς παγκόσμιας τέχνης.

Μουσικολόγος λοιπὸν καὶ αἰσθητικὸς ἦταν ἡ Σοφία Σπανοῦδη. Σάν πληθωρικὴ ἀγωνιστικὴ μορφή, πρωτότυπου ἐπικολυρικοῦ ρομαντικοῦ ὕφους, μού θυμίζει λίγο τὸν ἠρωϊκὸ Περικλῆ Γιαννόπουλο, δίχως νὰ μπερδεύω — φυσικὰ — τίς τόσο διάφορες πνευματικὲς θέσεις τους. Ἐκεῖνος, ἄλλωστε, ὀνειρεύτηκε μιὰ ἐθνικὴ ἀνανέωση τοῦ ἀπειροῦ ἑλληνικοῦ κάλλους καὶ, ἀπογοητευμένος ἀπὸ τοὺς νεοέλληνες, καβάλλησε τ' ἀλογό του κι' ἀντάμωσε τὸ Χάρο καὶ τὴν Ἑλλάδα τῶν ὀνείρων του μέσ' στὸ κύμα τοῦ Σαρωνικοῦ πού τόσο τ' ἀγάπησε. Πολὺ λιγότερο φανατικὴ στὸν ἑλληνισμό τῆς, ἡ Σοφία Σπανοῦδη, καὶ πολὺ περισσότερο δοσμένη στὴ λατρεία τοῦ κάλλους τοῦ συμπαντος, εἶχε τὴ χριστιανικὴ ἀρετὴ ν' ἀγαπᾷ ὑπομονετικὰ τὴν πατρίδα τῆς, νὰ τὴν χαίρεται ὅπως ἦταν, καὶ νὰ φροντίζει ὅσο μπορούσε καλλίτερα γιὰ τὴν αἰσθητικὴ μὀρφωση καὶ τὴν πνευματικὴ προκοπή τῆς. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, τὸ διασκορπισμένο ἔργο τῆς Σοφίας Σπανοῦδη θὰ ἦταν πολὺ χρήσιμο νὰ συλλεγεῖ καὶ, διαλεγμένο, νὰ ἐκδοθεῖ.

ΜΑΝΩΛΗΣ ΣΚΟΥΛΟΥΔΗΣ

* * *